

ALICJA MALEWSKA

INSTYTUT NAUK POLITYCZNYCH
I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
UNIwersytet Jagielloński
EMAIL: ALICIJA.MALEWSKA@UJ.EDU.PL

WSPÓŁCZESNA TOŻSAMOŚĆ KULTUROWA POLAKÓW NA WILEŃSZCZYŹNIE

„Mieć tożsamość, to nie czuć potrzeby zastanawiania się nad nią. Świadomość czy potrzeba posiadania tożsamości pojawiają się wówczas, kiedy okazuje się, że odpowiedź na pytania „Kim jestem?” i „Gdzie należę?” – co w praktyce wychodzi na jedno – wcale nie jest jasna ani prosta” pisze Zygmunt Baumann [2001: 8]. Gwałtowne przemiany społeczne oraz kontakt z przedstawicielami innych kultur szczególnie sprzyja zadawaniu takich pytań. Polacy na Wileńszczyźnie od wieków funkcjonują na terenach kulturowego pogranicza, ale ich sytuacja wyraźnie się zmieniła odkąd ich „mała ojczyzna” znalazła się w nowym wymiarze polityczności – w granicach niepodległej Litwy.

Tożsamość kulturowa jest pojęciem niezwykle szerokim, które może odnosić się zarówno do kultury ponadnarodowej, jak też być synonimem walencji kulturowej [Kłosowska 1996: 102]. W tym artykule rozumienie tożsamości kulturowej jest bliższe tej drugiej koncepcji, wprowadzonej do literatury przez Antonię Kłosowską. Tożsamość kulturowa jest jedną z najistotniejszych części składowych tożsamości zbiorowej Polaków zamieszkujących Wileńszczyznę, ale nie daje pełnego obrazu tego zjawiska. Całościowy obraz tożsamości litewskich Polaków można otrzymać analizując równolegle do czynników kulturowych dane związane z samoidentyfikacją oraz tożsamością polityczną, co jednak wykracza poza możliwości jednego artykułu [por. Malewska 2010].

Na wstępie należy również zaznaczyć, że praca dotyczy okresu współczesnego, rozumianego jako okres po 1990 roku, czyli od chwili ogłoszenia przez Republikę Litewską niepodległości. Nawet w tak krótkim czasie w tożsamości kulturowej Polaków zaszły pewne zmiany, dlatego skupiono się na najnowszych dostępnych danych i analizach, w niektórych przypadkach na zasobach internetowych. Miało to na celu zaprezentowanie najbardziej aktualnego obrazu Polaków zamieszkujących Wileńszczyznę. Ten termin geograficzny najdokład-

niej można zdefiniować jako powiat wileński z miastem Wilnem, czyli tereny w promieniu bezpośredniego oddziaływania Wilna, w dużej części zamieszkiwane przez obywateli litewskich narodowości polskiej.

Niniejszy artykuł ma na celu szczegółowe zaprezentowanie czynników, które najmocniej wpływają na poczucie tożsamości kulturowej Polaków zamieszkujących Wileńszczyznę. Zostaną omówione takie elementy, jak: znajomość języka polskiego, stan szkolnictwa, religijność, instytucjonalizacja życia kulturalnego czy kondycja mediów polskojęzycznych. Pozwoli to dostrzec wyjątkowość polskości charakteryzującej mieszkańców tego historycznego i kulturowego pogranicza.

Sytuacja pogranicza sprzyja konstruowaniu tożsamości odnoszącej się do wielu kultur. Mimo istnienia silnych kategorii narzuconych, które w dużej mierze przesądzają o przynależności do konkretnej grupy etnicznej, mieszkańcy pogranicza mają możliwość bezpośredniego kontaktu z wartościami innych grup. Dlatego niezwykle istotne w badaniu współczesnej tożsamości Polaków na Wileńszczyźnie jest zbadanie poziomu ich uczestnictwa i świadomości kulturalnej. Można to zrobić przy wykorzystaniu wskaźników kompetencji kulturowej, ale także analizując i interpretując postawy i działania społeczności w odniesieniu do czynników istotnych z punktu widzenia tożsamości kulturowej.

Dobór elementów tożsamości kulturowej poza czynnikami obiektywnymi powinien uwzględniać to, co sami badani uznają za istotne. W 2011 roku przeprowadzono w ramach programu ENRI-East badania na reprezentatywnej próbie ponad 800 przedstawicieli polskiej narodowości na Litwie. Respondentów zapytano, co w ich rozumieniu oznacza bycie „prawdziwym Polakiem”. Większość wskazywała na cztery elementy: znajomość języka polskiego (94,6%), poczucie bycia Polakiem (93,8%), posiadanie polskich przodków (90,6%) oraz bycie katolikiem (87,4%), [ENRI-East 2011: 26].

Tabela 1. Ranga elementów identyfikacji narodowej

Poziom istotności	Język ojczysty	Wiara ojców	Uczestnictwo w świętach	Pobiera- nie nauki w szkole polskiej	Kultywowa- nie tradycji narodowych	Członkostwo w stowarzyszeniach i organizacjach
Ważne	287	196	103	197	100	107
Istotne	3	14	43	73	56	49
Nie mają znaczenia	0	0	12	30	26	86
Są respektowane	4	31	59	0	27	29

Kultywuję je w domu	6	54	56	0	291	0
Uznaję, bo tak chcę	0	0	17	0	0	29

Źródło: [Kurzępa 2001: 238].

Za odpowiedź mogą również służyć wyniki badań przeprowadzonych przez Jacka Kurzępę wśród 350 uczniów polskich szkół oraz polskich klas w litewskich szkołach, które są zaprezentowane w tabeli 1. Większość elementów wymienionych przez badanych jest uwzględniona w tym artykule. Pomoże to w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, jaka jest dzisiaj tożsamość kulturowa Polaków na Wileńszczyźnie.

Znajomość języka polskiego

Język jest szczególnie istotną częścią kultury narodowej. Jak pisze J. Nikitorowicz [1995: 111], język zabezpiecza byt etniczny poprzez przekazywanie dziedzictwa kulturowego kolejnym pokoleniom, poprzez bycie narzędziem komunikacji wewnątrzgrupowej oraz istotnym czynnikiem zachowania tożsamości. W kulturach homogenicznych język bywa bezspornym wskaźnikiem przynależności narodowej. Jednak na pograniczach kulturowych, ze względu na ich złożoną strukturę etniczną, mogą występować rozbieżności pomiędzy używanym przez jednostkę językiem a narodowością, z którą się utożsamia. Dzieje się tak, gdyż poza funkcją nośnika kultury język powinien przede wszystkim spełniać funkcję komunikacyjną.

Ze względu na autoidentyfikację językową i narodowościową Polaków na pograniczach A. Sadowski wyróżnił następujące kategorie [Sadowski, Czer-niawska 1999: 116]:

- język polski jako język ojczysty,
- język polski oraz język kraju osiedlenia jako języki ojczyste (dwujęzyczność),
- języki narodów osiedlenia jako języki ojczyste, słaba znajomość języka polskiego, ale (często narastające) zainteresowanie nauką języka polskiego,
- języki narodów osiedlenia jako języki ojczyste, brak znajomości i zainteresowania nauką języka polskiego.

W cytowanych już badaniach przeprowadzonych wśród polskich uczniów język ojczysty był najczęściej wskazywany jako element identyfikacji narodowej [Kurzępa 2001: 238]. Po przeprowadzeniu szeregu wywiadów ze studentami polskiego pochodzenia z krajów byłego ZSRR sformułowano wniosek, iż występuje szczególnie silny związek między świadomością językową i narodową Polaków z Litwy [Madeja 2011]. W porównaniu do wszystkich mniejszości narodowych Rosjanie i Polacy na Litwie są najmniej zasymilowani pod względem językowym. Dane ze Spisu Powszechnego 2011 roku wykazują, że 79% obywateli narodowości polskiej wskazało na język polski jako swój ojczysty. Na całej Litwie jedynie 0,6% mieszkańców wybrało opcję dwóch języków ojczystych, ale najczęściej był to język polski w parze z litewskim lub rosyjskim. Polacy są również grupą etniczną, która zna najwięcej języków poza ojczystym – aż 63% wskazało na znajomość co najmniej dwóch języków obcych. Najpopularniejszymi wśród nich są język rosyjski (77%) i litewski (62%), w dużo mniejszym stopniu angielski (7%) czy niemiecki (6%) [Dane Departamentu 2012]. Jest to dowód na wielojęzyczność Polaków, której źródeł należy się dopatrywać w sytuacji pogranicza. Znają oni głównie języki współobywateli, którzy od wieków zamieszkują te same tereny. Warto zauważyć, że obydwa języki – litewski i rosyjski, miały lub mają status języka urzędowego.

Dane, które uzyskano w Spisie Powszechnym są wyrazem tendencji spadkowej w zbieżności języka polskiego jako ojczystego wśród polskiej społeczności na Wileńszczyźnie. W 1959 roku taki związek wykazywało 96,8% respondentów, w 1970 – 92,4%, w 1979 – 88,3%, a w 1989 – 85% [Naruniec 2001: 323-324]. Praktycznie każde z badań dotyczących świadomości narodowej Polaków poruszało kwestię języka. W badaniach z 1994 sformułowano pytanie o język ojczysty i użytkowy (myślenia i domowy).

Tabela 2. Język myślenia, domowy i ojczysty

Język:	Język myślenia	Język domowy	Język ojczysty
Litewski	10,9	9,4	5,4
Polski	73	77,6	89,8
Rosyjski	15,3	12,4	3,8
Inny	0,7	0,7	1

Źródło: [Litwini 1995: 79].

Dane zaprezentowane w tabeli 2 pozwalają skorygować informacje uzyskiwane w spisach powszechnych. Prawie 90% Polaków określa polski jako swój

język ojczysty, ale nie musi to oznaczać posługiwania się nim w domu czy też myślenia w tym języku. Można podejrzewać, że czynnikiem przesądającym o nazwaniu polskiego swoim językiem ojczystym było właśnie poczucie przynależności narodowej. Zachodzi więc tu korelacja odwrotna niż w klasycznych założeniach o narodowości warunkowanej przez język. W przypadku części mieszkańców Wileńszczyzny ich językiem ojczystym jest polski, gdyż uważają siebie za Polaków.

Szczegółowe pytania dotyczące znajomości języków wykazały, że w 1994 roku język polski biegle w mowie znało 88,3%, a w piśmie 72% Polaków. Odpowiednio 9,6% i 22,8% przyznawało że zna ten język słabo, a 0,6% i 5,2% nie zna go wcale [Litwini 1995: 78]. Okazało się również, że jedynie 14,2% Polaków nigdy nie słucha audycji radiowych w języku polskim, a 11,9% nie ma żadnej polskiej książki w domu. Możliwość dostępu do prasy w języku narodowym zadeklarowało 98,2% respondentów [ibidem: 78-79].

Ważne wnioski można wyciągnąć również z badań przeprowadzonych wśród rodziców uczniów uczęszczających do polskich szkół na Wileńszczyźnie.

Tabela 3. Język porozumiewania się rodziców uczniów polskojęzycznych szkół z najbliższymi

Język porozumiewania się z...	Matką				Ojcem				Najbliższym przyjacielem			
	LT	PL	RU	b.d.	LT	PL	RU	b.d.	LT	PL	RU	b.d.
[Procent]	0,5	82	9	8	0,5	72	12	15	3	54	20	23

Źródło: [Leončikas 2007: 160].

Dane zamieszczone w tabeli 3 wykazują, że dla większości Polaków język polski jest wyniesiony z rodziny, przy czym nieco częściej to matka porozumiewa się z dzieckiem w tym języku. Najbliżsi przyjaciele wywodzą się prawie w połowie z polskiej społeczności, co wskazuje na stosunkowo zamknięty charakter grupy. Przywiązanie do języka polskiego widać również w odpowiedziach na pytanie o naukę języka, który jest najważniejszy dla dzieci respondentów (można było zaznaczyć maksymalnie 3 warianty); 90,8% rodziców wskazało na język angielski, 89,3% na litewski i tyleż samo na polski, rosyjski cieszył się popularnością tylko wśród 12,2% odpowiadających. Z kolei w pytaniu o to, jak się ustosunkowują do istnienia placówek oświatowych (przedszkoli, szkół, uniwersytetów) z polskim językiem nauczania prawie wszyscy respondenci odpowiadali, że jest to dla nich ważne lub bardzo ważne. Ponad 90% respondentów

udzieliło takiej samej odpowiedzi w pytaniu o to, czy zależy im, żeby dzieci znały ich język narodowy [Leončikas 2007: 161-178].

Romuald Naruniec badając świadomość młodych Polaków na Wileńszczyźnie zapytał grupę studentów polonistyki oraz absolwentów polskiej szkoły o rozumienie terminów „polszczyzna litewska” i „polszczyzna wileńska”. Tę pierwszą badani określali jako język polski z nacechowaniem gwary, język ojczysty Polaków na Litwie, dialekt języka polskiego, język narodu polskiego, a nawet zlituanizowany język polski. Polszczyznę wileńską określali jako rodzaj polszczyzny używany w Wilnie, gwarę Polaków wileńskich, naszą polszczyznę, gwarę wileńską, język codzienny, prosty lub język z wyrazami rosyjskimi i polskimi [Naruniec 2001: 324].

O tym, że język pełni nie tylko funkcję komunikacyjną mogą świadczyć wciąż powracające i nierozwiązane problemy podnoszone przez polską społeczność. Jednym z nich jest kwestia pisowni nazwisk z polskimi znakami diakrytycznymi. Taką możliwość przewidywał traktat polsko-litewski z 1994 roku. Jednak władze litewskie nie wprowadziły do krajowego ustawodawstwa postanowień traktatowych, opowiadając się za nadrzędną rolą języka litewskiego w sferze publicznej. Sprawa ta jest co jakiś czas poruszana podczas oficjalnych spotkań przedstawicieli obydwu państw. Niektóre ugrupowania polityczne postulują, żeby pozwolić Polakom na oryginalną pisownię w dokumentach, ale dotychczas sejmowa większość i Sąd Konstytucyjny były temu przeciwnie¹.

Kontrowersje dotyczą również publicznego używania języka polskiego na Wileńszczyźnie. Głównym punktem zapalnym jest kwestia nazw geograficznych. Ustawa o mniejszościach narodowych w sposób jednoznaczny zezwala na umieszczanie dwujęzycznych napisów na terenach gdzie w sposób zwarty zamieszkuje jakaś mniejszość narodowa, natomiast ustawa o języku państwowych tego zakazuje. Na podstawie tej ostatniej ustawy nakazano zdjęcie dwujęzycznych tablic z nazwami ulic i miejscowości na terenie całej Wileńszczyzny. Takie stanowisko podtrzymał Sąd Najwyższy oraz Naczelny Sąd Administracyjny [Raport 2009]. Polska społeczność, zwłaszcza z rejonu wileńskiego, walczy jednak o prawo do używania języka polskiego w przestrzeni publicznej na terenach, gdzie stanowią bezsporną większość [Tarasiewicz 2010: 2].

¹ <http://www.polskieradio.pl/wiadomosci/kraj/artukul156917.html>, [15.01.2012]. Po ostatnich wyborach parlamentarnych nowa koalicja rządząca obiecała rozwiązać ten problem zezwalając na oryginalną pisownię nazwisk i miejscowości w językach mniejszości narodowych. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tautinems-mazumoms-naujos-daugumos-programos-projekte-zadama-originali-pavardziu-rasyba.d?id=60069243>, [20.12.2012].

Język polski jest niezwykle ważnym elementem przesądzającym o poczuciu tożsamości narodowej dla Polaków z Wileńszczyzny. Zgodnie z typologią zaproponowaną przez A. Sadowskiego, miejscowi Polacy uznają w przeważającej mierze język polski za ojczysty. Jednakże charakterystyczna dla ich języka stylistyka i wymowa znacznie odbiega od oficjalnej polszczyzny. Jest to czynnik, który nie pozwala Polakom na Litwie poczuć się w pełni członkami wspólnoty narodowej zamieszkującej tereny Polski. Równocześnie autoidentyfikacja językowa nie pozwala Polakom na włączenie się w skład narodu litewskiego. Ten bowiem zgodnie z preambułą Konstytucji jest społecznością związaną między innymi wspólnotą języka litewskiego. „Popycha” to ich w kierunku podkreślenia własnej odrębności i regionalizmu.

Stan szkolnictwa polskiego na Litwie

Oświata jest niezwykle ważnym czynnikiem kształtującym tożsamość społeczną w każdej grupie. W przypadku mniejszości narodowych ma ona szczególne znaczenie, gdyż w zależności od uwarunkowań może przyczyniać się do umacniania lub osłabiania tożsamości kulturowej. Na terenach ZSRR przetrwanie polskiej tożsamości zapewniało wychowanie w rodzinie i Kościół katolicki. Litwa była jednym z nielicznych krajów, w których do tych dwóch ogniw kształtowania świadomości dołączyło również szkolnictwo polskie. Od początków istnienia placówki edukacyjne były czymś więcej niż tylko miejscem zdobywania wiedzy i nauki języka polskiego. Przypisywano im rolę zachowania polskości i oczekiwano że będą źródłem krzewienia kultury polskiej. Dlatego nie powinno dziwić, jakie emocje wywołują wszelkie kwestie związane z szkolnictwem polskim na Wileńszczyźnie.

Według danych Ministerstwa Oświaty RL w roku szkolnym 2008/2009 działały 62 polskie szkoły ogólnokształcące, a naukę pobierało w nich 15 tysięcy dzieci². Po uwzględnieniu wszystkich placówek dydaktycznych z polskim językiem nauczania, w tym mieszanych pod względem językowym, otrzymujemy wynik około 120 szkół [Mincewicz 2012]. Warto dodać, że przez cały okres niepodległej Litwy systematycznie zwiększała się liczba uczniów w polskich szkołach, jedynie od paru lat zauważalna jest tendencja spadkowa, związana z ujemnym przyrostem naturalnym. Na terenie Wileńszczyzny istnieje również około 30 polskich przedszkoli, w kilkudziesięciu są otwierane grupy polskie. Naukę w języku polskim można kontynuować w Wyższej Szkole Rolniczej w Białej Wace, na polonistyce na Uniwersytecie Pedago-

² http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/statistika/LSM_2009.pdf [15.01.2011].

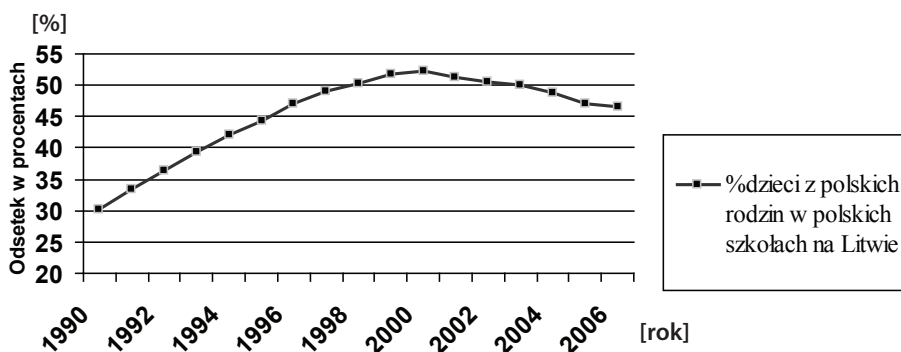
gicznym i Uniwersytecie Wileńskim oraz w filii Uniwersytetu w Białymstoku [Kwiatkowski, Wołkonowski 2002: 23]. W roku akademickim 2011/2012 ta jednostka akademicka przyjęła w sumie 150 studentów na kierunki ekonomia i informatykę. Przez cztery lata działalności dyplom licencjata otrzymało 140 absolwentów tej uczelni [Klonowski 2011: 1].

System szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie jest ewenementem na skalę światową ze względu na liczbę placówek, zasięg terytorialny oraz stopień zorganizowania. Istnieje możliwość uczenia się w języku polskim od przedszkola po uniwersytet. W założeniu społeczeństwo polskie powinno samo dla siebie wykształcać również przyszłą kadrę nauczycielską – na Uniwersytecie Pedagogicznym oraz na studiach w Polsce w ramach stypendium Rządu RP.

Jednakże mówiąc o stanie szkolnictwa nie można pominąć kwestii poziomu wykształcenia społeczności polskiej. Niezmiennie od wielu lat Polacy są najgorzej wykształconą grupą etniczną. Najwięcej osób posiadających wyższe wykształcenie jest wśród Żydów, dwa razy mniej wśród Ukraińców. Kolejne miejsca w rankingu zajmują kolejno Rosjanie, Litwini i Białorusini. Na samym końcu plasują się Polacy, ze wskaźnikiem 68 osób na 1000 posiadających dyplom szkoły wyższej (brano pod uwagę mieszkańców powyżej 15 roku życia). Dla porównania, odsetek osób z wyższym wykształceniem w diaspory żydowskiej wynosi 401 osób na 1000 [Leončikas 2007: 41]. Przyczyn tak słabych statystyk wśród Polaków można dopatrywać się w masowej emigracji do Polski tuż po wojnie. 31% wyjeżdżających to byli rzemieślnicy, a 28% - pracownicy umysłowi [Naruniec 2001: 319]. Taki stan rzeczy sprawia, że przy dotychczasowym wzroście wskaźnika wykształcenia Polaków i niezmieniającej się średniej dla całego kraju potrzeba jeszcze 50 lat, żeby polska mniejszość osiągnęła średnią krajową.

Powyższy fakt tłumaczy dwa zjawiska – po pierwsze, ciągłą walkę polskiej społeczności o respektowanie praw do nauki w języku ojczystym, by podnieść poziom wykształcenia Polaków. Z drugiej strony, część rodziców posyła dzieci do szkół litewskich wierząc, że te z polskim językiem nauczania nie dają wystarczającej wiedzy i znajomości języka litewskiego, niezbędnego do dalszego kontynuowania nauki.

Rysunek 1. Odsetek dzieci z polskich rodzin w polskich szkołach

Źródło: [Wołkonowski 2006: 24].

Przez 10 lat po odzyskaniu niepodległości świadomość narodowa rodziców systematycznie wzrastała, co skutkowało zwiększeniem się odsetka dzieci z polskich rodzin w polskich szkołach z 30% do ponad 50% (rysunek 1). Jednakże od 2000 następuje słaby, ale stały spadek tej wartości. Działacze polscy twierdzą, że jest to wynik polityki asymilacyjnej państwa litewskiego.

Ogromne poruszenie w polskiej społeczności wywołała nowelizacja ustawy oświatowej, przyjęta przez litewski Sejm zdecydowaną większością głosów 17 marca 2011 roku. Zgodnie z nowym brzmieniem ustawy lekcje geografii, historii Litwy, wiedzy o społeczeństwie i przedmiot „podstawy wychowania patriotycznego” we wszystkich szkołach mniejszości narodowych będą wykładane po litewsku. Natomiast od 2013 roku egzamin maturalny z języka litewskiego ma zostać ujednolicony dla absolwentów wszystkich szkół. Akt prawny przewiduje również optymalizację sieci szkół, czyli zamykanie najmniejszych pałeczek oświatowych, w których nie można skompletować klas według norm Ministerstwa Oświaty [Priimtas 2011]. Według oceny polskich działaczy grozi to likwidacją nawet połowy polskich szkół, głównie z terenów wiejskich [W polskich 2011].

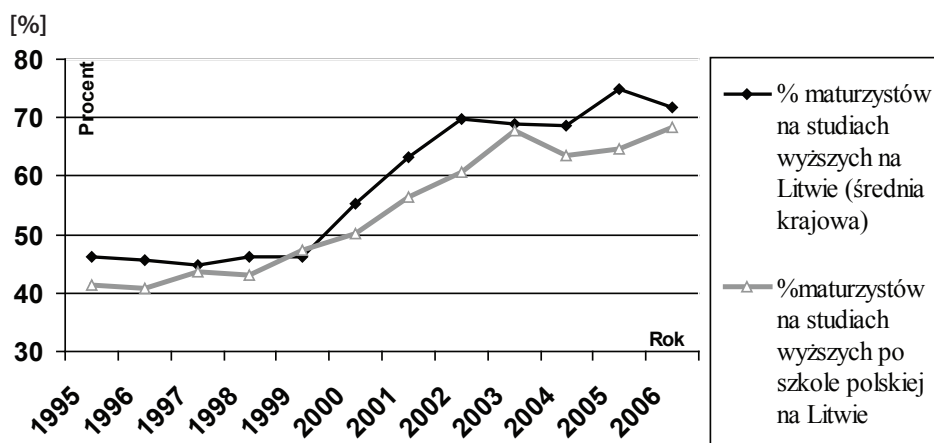
Zmiany te odbiły się szerokim echem w środowisku litewskich Polaków, a nawet doprowadziły do wzrostu napięć w dyplomatycznych stosunkach polsko-litewskich [Zuchowicz, Mickiewicz 2011]. Polskie środowiska intelektualne wystosowały listy otwarte do władz litewskich, a na Litwie zebrano ponad 60000 podpisów przeciwko ustawie [Na Litwie 2011] i przeprowadzono szereg demonstracji [Mickiewicz 2011]. Pierwszą reakcją wielu polskich szkół była postawa nieposłuszeństwa obywatelskiego, polegająca na nieprzestrzeganiu ustawy i kontynuowaniu nauki historii oraz geografii w języku polskim [Litwa 2012]. Okazało się, że zmiany prawne bezpośrednio uderzające w prawa

mniejszości polskiej na Litwie przyczyniły się, przynajmniej krótkofalowo, do zwiększenia świadomości tożsamości kulturowej i konsolidacji środowiska.

Ostatnie lata zostały zdominowane przez dyskusje o nowelizacji ustawy oświatowej, ale istnieje szereg innych problemów szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie: problemy z tłumaczeniem i wydawaniem podręczników w języku polskim, zawyżone kryteria kompletowania klas bez względu na skład narodowościowy regionu, tworzenie Strategii rozwoju szkolnictwa polskiego na Litwie bez konsultacji ze społecznością polską [Raport 2009: 143]. Głównym argumentem Polaków jest to, że w czasach sowieckich ich szkolnictwo miało zapewnione lepsze warunki do rozwoju. Nie chcą się zgodzić na sytuację, w której demokratyczne państwo ogranicza prawa mniejszości narodowych w stosunku do przywilejów, które gwarantowały im władze totalitarne.

Omawiając motywy, które przesądzają o tym, że dzieci z polskich rodzin idą do litewskich szkół wspomniano o przekonaniu, że takie szkoły zapewnią im lepszą przeszłość. Jak wykazują badania, z takim stwierdzeniem w większości nie zgadzają się rodzice dzieci uczących się w polskich szkołach. Jednak 1/3 respondentów uznaje prawdziwość takiego stwierdzenia.

Rysunek 2. Odsetek maturzystów wszystkich szkół na Litwie oraz szkół z polskim językiem nauczania, którzy wstąpili na studia wyższe na Litwie

Źródło: [Grynia, Wołkonowski 2006: 27]

Jak wynika z danych zobrazowanych na rysunku 2, maturzyści ze szkół polskich wypadają niewiele gorzej na tle średniej krajowej. Wskaźniki niektórych stołecznych szkół znacznie przewyższają średnią [Kurcz 2005: 327]. Nie można zapomnieć, że są to tylko informacje na temat osób studiujących na Litwie. Brak danych dotyczących maturzystów, którzy wybrali studia na zagranicznych

uczelniach w pewnym stopniu zaciemnia obraz sytuacji i nie pozwala na bardziej dokładne porównanie. Niemniej dane z rysunku zadają kłam opiniom jakoby polskie szkoły nie gwarantowały wykształcenia pozwalającego na kontynuowanie nauki na poziomie studiów. Podobne wnioski wypływają z raportu Czy szkoły polskie na Litwie są gorsze od litewskich? przygotowanego przez Forum Rodziców Szkół Polskich w odpowiedzi na powszechną w litewskich mediach tezę o słabej jakości kształcenia szkół mniejszości narodowych.

Drastycznie niski poziom wykształcenia Polaków na Wileńszczyźnie w naturalny sposób przekłada się na brak osób polskiej narodowości z tytułami naukowymi. Dla osiągnięcia średniej krajowej liczba doktorów habilitowanych powinna wzrosnąć 7 razy, a tytuł doktora musiałoby uzyskać kilkaset osób [Brazis 2003]. Obecny stan rzeczy skutkuje nie tylko zaniechaniem wielowiekowej tradycji, ale też brakiem autorytetów, które mogłyby się wypowiadać w imieniu polskiej społeczności. Problem ten uwydatnia się zwłaszcza w chwilach, gdy nasilają się nastroje antypolskie.

Jak wskazują dane dotyczące odsetka dzieci z polskich rodzin uczęszczających do polskich szkół, taki wskaźnik nie może być jedynym ani przesądzającym elementem tożsamości kulturowej. Nie ulega jednak wątpliwości, że wiąże się w sposób bardzo ścisły z poziomem świadomości mniejszości. Pozwala to sformułować wniosek, że połowa polskiej społeczności na Wileńszczyźnie cechuje się niskim poczuciem tożsamości narodowej, które przegrywa przeciwstawione rzekomym korzyściom w przyszłej karierze. Z drugiej strony, można zakładać, że część rodziców uważa, że wychowanie w duchu narodowym powinno się odbywać w instytucjach pozaformalnych, takich jak rodzina, a nie w szkole państwowej.

Wielkie emocje, które wzbudza każda kwestia związana z reorganizacją lub ograniczeniem przywilejów szkolnictwa polskiego, wskazują na wysoki poziom świadomości narodowej drugiej połowy społeczeństwa. Politycy reprezentujący polską mniejszość zgodnie twierdzą, że sprawa szkolnictwa jest niezwykle istotna. Zaangażowanie w utrzymanie dotychczasowego stopnia rozwoju edukacji polskiej i starania o coraz to nowsze osiągnięcia pozwala stwierdzić, że polskość jest dla wielu mieszkańców Wileńszczyzny wartością samoistną.

Religia jako czynnik tożsamości kulturowej

W wielu badaniach nad pograniczem i tożsamością jego mieszkańców przewija się motyw religii jako czynnika odgrywającego niezwykle ważną rolę w budowaniu świadomości społecznej jednostki. Andrzej Sadowski [Sadowski,

Czerniawska 1999: 70] w swojej hipotezie badawczej przyjął wyznanie za jedno z najważniejszych, a czasami podstawowe kryterium przynależności narodowej. Na Wschodzie Kościół katolicki był czynnikiem integrującym społeczność polską, ogniskiem kultury i języka.

Sytuacja na Wileńszczyźnie jest pod względem religijnym zgoła odmienna niż w pozostałych krajach Związku Radzieckiego. Katolicyzm był co prawda cechą wyróżniającą Polaków, ale jedynie w czasach historycznych. Najpierw jako przeciwieństwo religii pogańskiej, później jako czynnik różnicujący Słowian. Przy okazji omawiania spisów ludności sprzed 1918 roku wspomniany był fakt, że o przynależności narodowej słabo uświadomionych mieszkańców pogranicza decydowano na podstawie ich wyznania [por. Eberhardt 1997: 39]. Na terenach szeroko pojmowanej Wileńszczyzny katolikami byli głównie Polacy, prawosławnymi – Białorusini i Rosjanie.

Dzisiejsza sytuacja wyznaniowa na Wileńszczyźnie jest dużo bardziej jednolita. Zgodnie z danymi Spisu Powszechnego z 2001 roku w powiecie wileńskim zamieszkuje 73,1% katolików, 8% prawosławnych i 1,2% staroobrzędowców. Wśród pozostałych mieszkańców jedynie 1,3% wyznaje inne religie, reszta deklaruje się jako niewierzący lub nie potrafi się zadeklarować. W samym Wilnie odsetek wierzących jest jeszcze niższy [Dane Departamentu 2010]. Członkami Kościoła katolickiego jest obecnie 85% Litwinów, 47% Białorusinów i 13% Ukraińców. Polacy są najbardziej jednolitą pod względem wyznaniowym mniejszością, bo aż 94,6% mieszkańców Litwy polskiego pochodzenia uważa się za katolików. Jedynie 3% ankietowanych nie utożsamia się z żadnym wyznaniem [The Polish 2011: 29].

Najnowsze badania potwierdzają wysoki poziom uczestnictwa w życiu religijnym Polaków na Litwie, co widać w tabeli 4.

Tabela 4. Częstotliwość praktykowania religii (poza weselami, chrzcinami i pogrzebami)

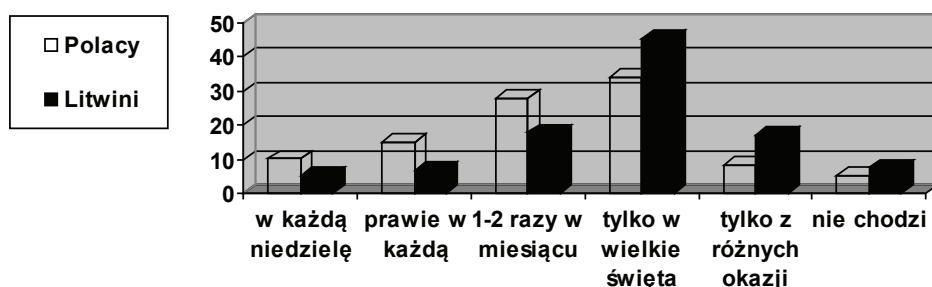
Wyszczególnienie	N	[%]
Codziennie	23	2.8
Kilka razy w tygodniu	35	4.3
Raz w tygodniu	267	32.5
Raz w miesiącu	180	21.9
Kilka razy w roku	233	28.4
Raz w roku lub rzadziej	50	6.1
Nigdy	24	2.9
Nie wie	1	0.1

Odmowa odpowiedzi	8	1.0
Ogółem	821	100

Źródło: [ENRI-East 2011: 46].

W kwestii wiary istnieją pewne odrębności między Polakami i Litwinami (rysunek 3). Polacy tradycyjnie są bardzo religijni, a ich religijność można określić jako ludową – ogromne znaczenie jest przywiązywane do obrzędów oraz Kościoła jako instytucji. Litwini, jak już było wspomniane, oddalają się od instytucjonalnego Kościoła na rzecz indywidualistycznego typu religijności [Litwini 1995: 89]. Polacy są często postrzegani, zarówno przez ludzi spoza społeczności jak i przez nich samych, jako najbardziej religijna grupa etniczna na Litwie. Takiej opinii sprzyja postępująca laicyzacja narodu litewskiego oraz popularne ostatnimi czasy ruchy neopogańskie [Aleknaitė 2008]. O większej religijności Polaków mogą świadczyć chociażby takie dane, jak skład narodowościowy kleryków w wileńskim seminarium. Z 32 studentów aż 13 to Polacy, co stanowi znacznie wyższy procent niż udział mieszkańców polskiej narodowości na Wileńszczyźnie³. Natomiast ze 164 księży należących do Archidiecezji Wileńskiej typowo polskie nazwiska nosi 60 kapłanów [Dane Archidiecezji 2010].

Rysunek 3. Częstość chodzenia do kościoła Polaków i Litwinów na Wileńszczyźnie

Źródło: [Litwini 1995: 88].

Różne dane statystyczne potwierdzają, że Polacy na Wileńszczyźnie mają możliwość uczestniczenia we mszach odprawianych w języku ojczystym [por. Babicz 1995: 79; Litwini 1995: 88; Kurcz 2005: 311]. Według danych przytaczanych przez „Wspólnotę Polską”, ludność polska zamieszkuje na terenie

³ www.seminarija.lt, [2010.05.10]

około 100 parafii na Wileńszczyźnie, w połowie z których stanowi większość narodową. W większości z tych parafii odprawiane są msze w języku polskim [Dzwonkowski 1998]. Jednak powstają pewne animozje dotyczące miejsca i przywilejów mniejszości polskiej w litewskim Kościele. Początkowym źródłem zatargu były próby lituanizacji poprzez wysyłanie księży znających język polski w głąb Litwy, a do tradycyjnie polskich parafii delegowanie księży Litwinów. Kler litewski wciąż poczuwał się do bycia jedynym nosicielem tradycyjnych narodowych wartości, dlatego nierzadko prezentował postawę antypolską. Na początku lat dziewięćdziesiątych nie pozwalano na zacieśnienie współpracy z księżmi i instytucjami religijnymi z Polski. Budziło to wyraźną niechęć polskiego społeczeństwa na Wileńszczyźnie, gdyż działania te odbierano jako atak na wolność religijną i poczucie tożsamości narodowej [Żołędowski 2003: 170-172].

Dlaczego kwestia języka polskiego w kościołach jest tak istotna? Nie chodzi tylko o możliwość świadomego uczestnictwa w nabożeństwach czy unarodowienie religii, S. Ossowski tłumaczy to tak „znaczenie języka w religii ma swoje źródło w rytualnym zabarwieniu wszystkich czynności związanych z kultem religijnym, szczególnie zaś w magicznej roli słowa, roli, która zależna jest od formy słowa nie mniej niż od jego treści” [1967: 279]. W samym Wilnie znajduje się 27 czynnych kościołów, w 21 z nich są odprawiane msze w języku polskim [Dane Archidiecezji 2010]. Jednakże od lat osiemdziesiątych, kiedy katedra wileńska znowu zaczęła spełniać funkcje religijne, Polacy wciąż podnosili postulaty wprowadzenia polskojęzycznych nabożeństw w katedrze.

Na terenie Starówki wileńskiej jest kilka kościołów, w których nie są odprawiane msze po polsku, jednak na tym samym terenie jest wiele innych świątyń z takimi nabożeństwami. W jednym z nich – kościele św. Ducha, msze odprawiane są tylko w języku polskim. Dlatego wciąż powracająca kwestia katedry jest raczej kwestią prestiżu. Polacy są świadomi roli, jaką odgrywają w litewskim Kościele katolickim i chcą uznania w postaci mszy w swoim języku ojczystym w najważniejszej świątyni kraju. Wszystkie msze, sprawowane z okazji najważniejszych uroczystości państwowych i religijnych, odbywają się w katedrze, więc Polacy czują się w pewien sposób wykluczeni z życia publicznego [Kurcz 2005: 311].

W przytoczonych na początku rozdziału badaniach uczniowie z polskich szkół na Wileńszczyźnie przyznali, że zachowanie wiary ojców jest bardzo ważnym elementem ich tożsamości [Kurzepa 2001: 238]. Jest to jednak czynnik, który mocno oddziałuje na tożsamość większości Polaków, bez względu na miejsce ich zamieszkania. Dlatego mimo dużego przywiązania do wiary katolickiej nie można przypisać religii znaczącej roli w kształtowaniu tożsamości mieszkańców

pogranicza. Powszechność katolicyzmu na ziemiach Wileńszczyzny jest elementem łączącym różne narodowości. Z drugiej strony, podejście do wiary jest tak odmienne w różnych grupach etnicznych, że nie mogła się ona stać podstawą budowy tożsamości wspólnej dla wszystkich mieszkańców pogranicza.

Uczestnictwo w życiu społeczno-kulturalnym

Przynależność do organizacji i stowarzyszeń była najniżej oceniona według danych tabeli 1, obrazującej stosunek uczniów do różnych elementów kształtujących tożsamość narodową. Jednakże dla badania identyfikacji narodowej może to być niezwykle istotny wskaźnik, gdyż ukazuje on poziom świadomości badanych i ich zaangażowanie w sprawy narodowościowe. Trudno jest ocenić wpływ organizacji kulturalnych i społecznych na polską społeczność, nie ma jednak wątpliwości, że w dużej mierze dzięki inicjatywom, które podejmują te instytucje kultywowane są polskie tradycje i utrzymywane więzi ze współczesną kulturą.

Intensyfikacja życia kulturalnego Polaków na Wileńszczyźnie nastąpiła w końcu lat osiemdziesiątych, wraz z pojawieniem się realnych dążeń niepodległościowych. W sposób oddolny pojawiły się ruchy dążące do rekonstrukcji pamięci narodowej. Przypominano najważniejsze wydarzenia z dziejów polskiej społeczności na Litwie, zwłaszcza chlubne karty historii oraz bolesne doświadczenia związane z kolejnymi okupacjami. Wysławiano bohaterską postawę miejscowych Polaków oraz przypominano sylwetki szczególnie zasłużonych jednostek. Nowe warunki polityczno-prawne pozwoliły na otwarte uczestnictwo w życiu kulturalnym swojego narodu, a co za tym idzie manifestowanie swojej przynależności etnicznej [Kurcz 2005: 227].

O tym, jak duża jest instytucjonalizacja życia społeczno-kulturalnego Polaków na Wileńszczyźnie może świadczyć chociażby fakt, że nie ma dokładnych danych na temat liczby organizacji polskich i ich członków. Mimo że istnieją w Polsce organizacje, które zajmują się monitorowaniem i wspieraniem życia kulturalnego Polaków poza granicami kraju, nie potrafią się one doliczyć wszystkich organizacji polskich na Litwie. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka – niektóre organizacje są efemeryczne, zbyt małe żeby można je było ująć w bazach danych, inne powstają przy szkołach i nie są nigdzie rejestrowane. Już na początku lat dziewięćdziesiątych Jan Sienkiewicz, ówczesny prezes Związku Polaków na Litwie, zwracał uwagę na lawinowo rosnącą liczbę organizacji, które nie mają się z czego utrzymywać. Część z nich zamiast realizować swoje cele

statutowe wiele z nich skupiało się na zdobywaniu środków na przetrwanie [Sienkiewicz 2000: 126].

Według danych z 2005 roku, na Litwie działało 56 polskich organizacji pozarządowych, co stanowiło 18,9% organizacji założonych przez mniejszości narodowe [Grynia, Wołkonowski 2005: 142]. Informator wileński podawał dane teleadresowe 36 zespołów artystycznych i 29 organizacji oraz placówek polskich [Informator 2005]. Jest to jednak bez wątpienia tylko część istniejących instytucji kulturalno-oświatowych. Niektóre z nich, takie jak Związek Polaków na Litwie zrzeszają tysiące członków, inne liczą kilkudziesięciu aktywistów. Istnieją organizacje [Raport 2009: 141-142]:

- zrzeszające Polaków wykonujących ten sam zawód: Klub Przewodników Wileńskich, Klub Przedsiębiorców Wileńszczyzny, Stowarzyszenie Naukowców Polaków na Litwie, Polskie Stowarzyszenie Medyczne na Litwie, Klub Studentów Polskich i inne;
- kombatanckie: Dobroczynne Stowarzyszenie Polskich Kombatantów na Litwie, Klub Polskich Weteranów Wojny na Litwie i inne;
- artystyczne: dziesiątki zespołów folklorystycznych pieśni i tańca, w tym dwa największe „Wilia” i „Wileńszczyzna”, Zrzeszenie Plastyków Polskich „Elipsa”, Polski Teatr w Wilnie, Polska Galeria Artystyczna, Sekcja Literatów Polskich przy Związku Pisarzy Litwy, Wileńska Orkiestra Kameralna i inne;
- sportowe i turystyczne: Klub Sportowy „Polonia” Wilno, Klub Włóczągów Wileńskich, Towarzystwo Sportowe „Sokół” i inne;
- fundacje i stowarzyszenia: Fundacja Rozwoju Gospodarki i Kultury, Fundacja im. W. Strumiłły, Fundacja Kultury Polskiej im. Józefa Montwiłła, Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności, Towarzystwo Pomocy Wzajemnej Polaków na Litwie, Społeczny Komitet Opieki nad Starą Rossą i Cmentarzem Bernardyńskim, Polskie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych „Litpolinva” i inne;
- placówki kulturalne: Domy Polskie, INFOPOL – Polskie Centrum Prasowe i Konferencyjne na Litwie, Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Wilnie i inne.

Na odrębny komentarz zasługują organizacje artystyczne, w przeważającej liczbie będące zespołami folklorystycznymi. W świadomości wielu Polaków są one nośnikami polskości, ogniwem łączącym tradycję różnych regionów z wileńskimi tańcami i pieśniami. Są hojnie dotowane przez „Wspólnotę Polską” oraz inne instytucje z Polski. Jednak nie wszyscy dostrzegają walor artystyczny w twórczości takich zespołów. Niektórzy zarzucają, że jest to jedynie kreowanie sentymentalnego obrazu, którego spodziewają się rodacy z „zagranicznej

ojczyzny”. Zamiast budowania tożsamości Polaków na rzeczywistych wartościach popularnych również wśród młodzieży, trwa się przy martyrologicznym wizerunku Wileńszczyzny bądź też obrazie „ojczyzny utraconej”, „kraju lat dzieciennych”, „kolebki romantyzmu” [Kurcz 2005: 406].

Uczestnictwo w życiu kulturalnym to nie tylko przynależność do organizacji. To również wszystkie inicjatywy podejmowane przez instytucje kulturalne oraz kultywowanie tradycji. Niektóre z nich stały się już stałym elementem kalendarza kulturalnego polskiego społeczeństwa. Warto wspomnieć przede wszystkim imprezy organizowane przez Instytut Polski i Dom Polski, m.in. Tydzień Filmu Polskiego, Letnie Koncerty Kameralne w podwórku domu Adama Mickiewicza, Targi Książki Polskiej, Spotkania Poetyckie „Maj nad Wilią”, wystawy polskich artystów, imprezy okolicznościowe, festiwale twórczości ludowej. Wielu najpopularniejszych artystów polskiej estrady nie omija Wilna podczas swoich tras koncertowych, a miejscowi Polacy tłumnie chodzą na ich koncerty. Dużą popularnością cieszy się konkurs Dziewczyna Kuriera Wileńskiego - Miss Polka Litwy, którego zwyciężczynie uczestniczą w ogólnopolskich wyborach Miss Polonia.

Liczba organizacji kulturalno-społecznych oraz odbywających się imprez pozwala stwierdzić, że Polacy na Wileńszczyźnie w sposób świadomy uczestniczą w kulturze narodowej. Pielęgnują jej wyjątkową odmianę, charakterystyczną dla tego regionu, ale również pozostają w stałym kontakcie ze współczesną kulturą polską. Należy jednak zwrócić uwagę na jednolitość oferty kulturalnej, z którą mają do czynienia. W przeważającej większości jest to wybór między kulturą folklorystyczną, promowaną przez miejscowe zespoły artystyczne oraz popularną kulturą masową, dostępną za pośrednictwem polskojęzycznych mediów lub organizowanych imprez kulturalnych.

Media polskojęzyczne

Znaczenie mediów polskojęzycznych jako czynnika kształtowania tożsamości zbiorowej na Wileńszczyźnie ma bezpośredni związek z rolą języka polskiego jako nośnika kultury. Poza tym media są narzędziem w pewnym stopniu integrującym społeczność oraz platformą, na której swoje przekonania mogą głosić politycy ale też przedstawiciele mniejszości polskiej. Bliższa analiza mediów może pozwolić na określenie pewnych konkretnych treści, które kryją się za enigmatycznym pojęciem tożsamość mieszkańców pogranicza.

W pierwszej części tego artykułu przyjęto założenie, że wybór litewskiej czy rosyjskiej szkoły dla dziecka nie przesądza o braku polskiej świadomości narodowej. Tym bardziej nie można przypisywać takiego znaczenia popularno-

ści mediów - czytelnictwo gazet czy słuchalność radia nie może być w żadnym wypadku czynnikiem przesądzającym o przynależności narodowej. Popularność mediów w dużej mierze zależy nie od języka czy treści, ale od poziomu artykułów czy audycji.

Mimo to warto przyrzeć się sytuacji mediów polskojęzycznych na Litwie. Obecnie wydawany jest dziennik „Kurier Wileński” i „Tygodnik Wileńszczyzny”, miesięczniki „Magazyn Wileński” oraz gazeta katolicka „Spotkania”, kwartalnik „Znad Wilii”, a także szereg gazetek szkolnych i kościelnych⁴. Według danych z 2008 roku w ciągu całego roku ukazało się 1,2 mln egzemplarzy gazet w języku polskim⁵. Niektóre z wydawnictw wprowadziły również ich elektroniczne wersje, w ten sposób niewątpliwie zwiększając grono stałych czytelników.

Z kolei komercyjne radio polskie „Znad Wilii” w skali kraju osiąga poniżej 1% słuchalności, ale już w samej stolicy słucha go 3% mieszkańców⁶. Te cyfry nie oddają w pełni słuchalności radia, gdyż jak można się domyślać, na terenach zamieszkałych głównie przez Polaków cieszy się większą popularnością. Według badań R. Naruńca, 100% studentów polonistyki oraz 80% uczniów polskich szkół słucha Radia „Znad Wilii”. Co tydzień nadawana jest również polska audycja w radiu i telewizji publicznej, jednak brakuje szczegółowych danych na temat popularności tychże. Większość operatorów telewizji kablowej ma w swojej ofercie jakieś kanały polskie. W ankiecie Leoncikasa [2007: 169] Polacy potwierdzili, że transmisja polskich kanałów telewizyjnych jest dla nich bardzo ważna.

Należy również wspomnieć o nowych polskich mediach elektronicznych na Litwie. Niektóre są po prostu portalami mediów tradycyjnych (www.kurierwilenski.lt, www.znadwili.lt), inne są zupełnie autonomicznymi bytami. Najważniejszymi wśród tych ostatnich jest Polskie Centrum Prasowe i Konferencyjne na Litwie INFOPOL (www.infopol.lt) oraz portal multimedialny Wilnoteka (www.wilnoteka.lt), prowadzony przez znanych miejscowych dziennikarzy. Szczególnie ciekawym przypadkiem jest natomiast popularność blogu „Pulaki z Wilni” (www.pulakizwilni.blogspot.com), który prezentuje zabawne komentarze do rzeczywistości politycznej w języku „wileńskim”. Blog zdobył wielu sympatyków, ale prawdziwym fenomenem okazała się grupa o takiej samej na-

⁴ Dzisiejsza sytuacja mediów polskojęzycznych jest o wiele gorsza, przynajmniej w sensie ilościowym, niż w czasach Litwy Radzieckiej. W latach pięćdziesiątych wydawano nawet 26 periodyków w języku polskim. Dzięki temu Wilno stało się ważnym centrum kultury polskiej na terenie całego ZSRR.

⁵ www.stat.gov.lt, [15.01.2011]. Warto zauważyć, że jest to odpowiednio 20 i 10 razy mniej niż egzemplarzy w języku litewskim i rosyjskim.

⁶ <http://www.tns.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai-radio-auditorijos-tyrimas-duomenys-ziniasklaidos-tyrimai-radio-auditorijos-tyrimas-duomenys-2009m-vasara-ruduo> [15.01.2011].

zwie utworzona na jednym z portali społecznościowych, która zrzesza ponad 1000 aktywnych członków.

Wszystkie informacje, liczby i opinie zaprezentowane powyżej pozwalają określić tożsamość kulturową Polaków na Wileńszczyźnie jako typową dla pogranicza. Niezwykle wyraźne są w niej wpływy ojczyzny ideologicznej (przywiązanie do języka polskiego, tradycji, walka o szkolnictwo). Jednakże pominięcie wpływów innych kultur narodowych zdecydowanie nie dałoby pełnego obrazu sytuacji. Te oddziaływania wzbogacają profil kulturowy mieszkańców pogranicza, ale niekiedy bywają również przyczyną zachwiania lub rozmycia poczucia przynależności do konkretnej zbiorowości. Niewątpliwie jednak taki stan faktyczny jest najlepszym dowodem na to, że polskość jest cechą zmienną i niejednorodną i żadna grupa nie posiada monopolu na bycie „prawdziwymi Polakami”.

Bibliografia:

- Advilonienė Ž. [2005] *Religinis tapatumas ir religingumas posovietinėje Lietuvoje. Sociologinis žvilgsnis* [w:] *Filosofija. Sociologija*, Vilnius
- Aleknaitė E. [2008] *Neopagoniški žaidimai su šaltiniais: tęstinumas, autentiškumas ir galia, „Šiaurės Atėnai”* nr 907
- Babicz M. [2005] *Polscy studenci z Białorusi, Litwy i Ukrainy w Polsce*, [w:] R. Wyszynski (red.), *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy*, Warszawa
- Baumann Z. [2001] *Tożsamość – jaka była, jest i po co?* [w:] A. Jawłowska (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Warszawa
- Billig M. [2008] *Banalny nacjonalizm*, Kraków
- Brazis R. [2003] *Rola polskiej wyższej uczelni w zachowaniu tożsamości narodowej*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” t. 2, Wilno
- Dzwonkowski R. [1998] *Parafie Polaków na Wschodzie*, Biuletyn Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, czerwiec 1998, Warszawa
- Eberhardt P. [1997] *Przemiany narodowościowe na Litwie*, Warszawa
- ENRI-East Research Report #8: *The Polish Minority in Lithuania* [2011], Lithuanian Social Research Centre
- Grynia A., Wołkonowski J. [2006] *Postawy uczniów szkół z polskim językiem nauczania na Litwie wobec przyszłej kariery zawodowej w świetle badań ankietowych*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” t. 5, Wilno
- Grynia A., Wołkonowski J. [2005] *Rola i możliwości organizacji pozarządowych w społeczeństwie obywatelskim na przykładzie SNPL*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” t. 4, Wilno
- Informator Wileński* [2005] Wilno
- Klonowski R. [2011] *Jubileuszowa inauguracja roku akademickiego wileńskiej filii UwB*, „Kurier Wileński”, 4 października

- Kłoskowska A. [1996] *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa
- Konstytucja Republiki Litewskiej z dnia 25.10.1992, Valstybės Žinios, 1992, nr 33-1014
- Kurcz Z. [2005] *Mniejszość polska na Wileńszczyźnie*, Wrocław
- Kurzepa J. [2001] *Polska diaspora na Wileńszczyźnie*, [w:] *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie*, Gorzów Wielkopolski
- Kwiatkowski J., Wołkonowski J. [2002] *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970-2002*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, Wilno
- Leončikas T. [2007] *Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas*, „Etniškumo studijos” nr 1, Vilnius
- Litwini w Polsce, Polacy na Litwie – 1994, [1995] Warszawa – Wilno
- Madeja M. [2005] „*To nie my opuściliśmy Polskę, lecz Polska opuściła nas*”. Kształtowanie się tożsamości narodowej studentów polskiego pochodzenia z Białorusi, Litwy i Ukrainy, [w:] R. Wyszynski (red.), *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy*, Warszawa, s. 54-79
- Madeja M. [2011] *To nie my opuściliśmy...*
- Malewska A. [2010] *Tożsamość zbiorowa w sytuacji pogranicza. Polacy na Wileńszczyźnie w nowym wymiarze polityczności*, „Krakowskie Pismo Kresowe” nr 2, s. 153-176
- Naruniec R. [2001] *Rola szkolnictwa polskiego w kształtowaniu świadomości narodowej Polaków na Litwie*, [w:] *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie*, Gorzów Wielkopolski.
- Nikitorowicz J. [1995] *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok
- Obolewicz A. [2008] *Całym życiem pełnić służbę... Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie w opinii jego działaczy i liderów*, Wilno
- Ossowski S. [1967] *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa
- Preambuła Konstytucji Republiki Litewskiej z dnia 25.10.1992, „Valstybės Žinios”, 1992, Nr. 33-1014
- Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie* [2001] Gorzów Wlkp.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009* [2009] Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
- Roczniki Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, Wilno 2006, t. 1-6
- Sadowski A., Czerniawska M. [1999] *Tożsamość Polaków na pograniczach*, Białystok
- Sienkiewicz J. [2000] *Winni?* [w:] *Nasza racja stanu*, Toruń
- Wołkonowski J. [2006] *Polska młodzież na wyższych uczelniach Litwy: sukcesy i porażki*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, t. 5, Wilno
- Wyrok Trybunału z dnia 12 maja 2011 r. Sprawa C-391/09, Dz. U. UE C 194 od 02.07.2011
- Wyszynski R. (red.), [2005] *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy*, Warszawa
- Żołędowski C. [2003] *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Warszawa

Dokumenty elektroniczne:

- Badanie FoRoSzpol: Czy szkoły polskie na Litwie są gorsze od litewskich?, www.wilnoteka.lt/pl/artukul/badanie-foroszpola-czy-szkoly-polskie-na-litwie-sa-gorsze-od-litewskich [15.01.2012]
- Dane Archidiecezji Wileńskiej, <http://vilnius.lcn.lt/parapijos/dvasininkai/> [10.05.2010]

- Dane Departamentu Statystyki przy RM Republiki Litewskiej, www.stat.gov.lt [10.05.2010]
- Dane Departamentu Statystyki przy RM Republiki Litewskiej, www.stat.gov.lt [21.12.2012]
- Litwa. Mincewicz: nauka w szkołach polskich odbywa się po polsku, www.wiadomości.gazeta.pl/wiadomości/1,114873,10459423,Litwa_Mincewicz_nauka_w_szkolach_polskich_odbywa.html [15.01.2012]
- Mickiewicz R., *Ustawa o oświacie wycofana z porządku obrad Sejmu*, <http://kurierwilenski.lt/2010/12/16/ustawa-o-oswiacie-wycofana-z-porzadku-obrad-sejmu/> [15.04.2011]
- Mincewicz G.J., *Problemy oświaty w rejonach Litwy Wschodniej*, www.archiwum.wspolontapolska.org.pl/index.php?id=pwko [15.01.2012]
- Na Litwie zaczyna się dorzynanie polskiej oświaty, <http://infopol.lt/pl/naujienos/detail.php?ID=4280&PRINT=Y> [15.04.2011]
- Priimtas naujos redakcijos Švietimo įstatymas, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_k=1&p_d=108612 [15.4.2011]
- Tarasiewicz S. [2010] *Kolejne kary za polskie nazwy*, „Kurier Wileński” 5 maja, <http://kurierwilenski.lt/2010/05/05/kolejne-kary-za-polskie-nazwy/> [7.03.2013]
- The Polish Minority in Lithuania. Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between States along the New Eastern Borders of the European Union* [2011] www.enri-east.net [1.03.2012]
- W polskich szkołach na Litwie znacznie więcej języka litewskiego, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2011-03-23/w-polskich-szkolach-na-litwie-znacznie-wiecej-jezyka-litewskiego> [15.04.2011]
- Zuchowicz K., Mickiewicz R., *Polacy przegrali bój o szkoły*, <http://www.rp.pl/artykul/628324.html> [15.4.2011]
- www.lrs.lt
- www.osw.waw.pl
- www.parapija.lt
- www.smm.lt
- www.snpl.lt
- www.stat.gov.lt
- www.wilnoteka.lt
- www.wspolnota-polska.pl
- www.zpl.lt

SUMMARY**Contemporary cultural identity of Poles living in the Vilnius Region**

The paper is focused on the topic of cultural identity of Poles living in the Vilnius Region. They represent the unique identity of borderland inhabitants, which consists of elements typical for different nations and ethnic groups. The description of cultural identity of Poles living in the Vilnius Region is based on qualitative and quantitative analysis of the Polish language knowledge, the state of Polish education in Lithuania, level of religiosity, institutionalization of the social and cultural life and popularity of Polish language media. The research shows that Poles living in the Vilnius Region identify themselves with Polish culture although they also recognize the uniqueness of their cultural identity, which differentiates them from Polish citizens.

Keywords:

cultural identity, borderlands, Poles living in the Vilnius Region